

doi: 10.15388/Baltistica.56.2.2453

Pius ten Hacken, Renáta Panocová (eds.), **The Interaction of Borrowing and Word Formation**, Edinburgh University Press, 2020, 305 p.

Piaus ten Hackeno ir Renátos Panocovos sudarytas straipsnių rinkinys yra skirtas žodžių darybos ir skolinimo sąveikos klausimams, kurie anksčiau nebuvo plačiau nagrinėti, o jei ir buvo, tai į šias dvi kalbos mokslo sritis buvo žvelgiama iš skirtingų teorinių perspektyvų – žodžių daryba nagrinėjama kaip morfologijos dalis, o skolinimas dažniausiai atsidurdavo šalia leksikologijos ir leksikografijos. Pasak sudarytojų, griežtos ribos, brėžiamos tarp kalbotyros mokslo šakų, kartais neleidžia tinkamai ištirti skolinimosi ir žodžių darybos sąveiką. Šiame straipsnių rinkinyje suvienytos didelės mokslininkų iš įvairių šalių pajėgos, išplečiančios sąveikos tyrimus skirtingomis kalbomis, įvairiais tiriamaisiais laikotarpiais ir įvairiomis teorinėmis prielaidomis.

Straipsnių rinkinį sudaro įvadinė dalis ir trys stambesnės dalys – pirmoji skirta dūrybai, antroji derivacijai, o trečioji rinkinio dalis skirta nominacijos įvairių tautinių mažumų kalbomis klausimams.

Rinkinio įvadiniam straipsnyje leidinio sudarytojai argumentuotai pagrindžia skolinimo ir žodžių darybos sąveikos tyrimų tarpdiscipliniškumą.

Pasak įvado autorių, grynai morfologinė perspektyva neskatina tirti žodžių darybos ir skolinimosi tarpusavio ryšio, nes morfologijoje daugiausia remiamasi taisyklėmis, kurios ne visai tinka kalbant apie skolinimąsi. Leksikografijoje tiek žodžių daryba, tiek ir skolinių tyrimai yra svarbūs, kai reikia nuspręsti, kokį žodį įtraukti į žodyną, tačiau žodžių darybos taisyklių sąveikos su skolinimo procesais klausimai tikrai nėra pirmajame leksikografijos tyrimų plane. Įvado autorių manymu, patys produktyviausi ir į daugiausia klausimų atsakantys turėtų būti skirtingų nominacijos būdų (to paties žodžio reikšmės praplėtimo, naujo žodžio kalboje jau egzistuojančio žodžio pagrindu darybos ir žodžio skolinimosi iš kitos kalbos) sąveikos ir konkurencijos tyrimai.

Pirmąją straipsnių rinkinio dalį sudaro 5 straipsniai, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama dūrybai. Brianas D. Josephas savo straipsnyje *Compounding and contact* (p. 17–31) atkreipia dėmesį į ypatingą dūrybos užimamą padėtį kalbos sistemoje. Pasak autoriaus, dūrinio forma būna gana paprasta, tačiau jos interpretacija daug sudėtingesnė. Straipsnyje išsamiau nagrinėjami keli skirtingų

kalbų atvejai: tiriami anglų kalbos skoliniai iš graikų ir lotynų kalbų bei jų įtaka žodžių darybos sistemai (tokie kaip *otorhinolaryngologist* ‘otorinolingologas’), rusų kalbos N+N tipo dūriniai, paskolinti iš anglų kalbos ir rusų kalboje pradėję plisti XX a. antroje pusėje (tokie kaip *ofis-direktor* ‘ofiso direktorius’), taip pat aptariami ir anglų kalbos V+N tipo dūriniai, paskolinti iš prancūzų kalbos (tokie kaip *pick-pocket* ‘kišėnėvis’). Skirtingų kalbų situacijų palyginimas autoriui leidžia padaryti keletą išvadų, kurių svarbiausia yra ta, kad patekęs į kalbą svetimas elementas gana greitai gali tapti savu ir pradėti „gyventi savo gyvenimą“ – skoliniai gali būti kaitomi visai kitaip nei kalboje donorėje arba jie gali suformuoti produktyvesnius tipus nei kalboje donorėje. Pasak autoriaus, tai puikiai iliustruoja anglų kalboje itin produktyvus afiksas *-able*, kuris paskolintas iš lotynų kalbos. Kalboje donorėje šis afiksas buvo vartojamas tik darybai iš veiksmožodžių, o jį paskolinusioje anglų kalboje jo darybinis potencialas gerokai išsiplėtė – su juo pradėta darytis naujų žodžių ir iš savakilmių veiksmožodžių, ir iš kitoms kalbos dalims priklausančių žodžių. Be to, pasak straipsnio autoriaus, kontaktuojant kalboms sinchroniškai svarbūs kalbos donorės skirtumai gali tapti ne tokie svarbūs skolinančiai kalbai.

Kito straipsnio autoriai Renáta Panocová ir Pius ten Hackenas (*Neoclassical compounds between borrowing and word formation*, p. 32–48)

nagrinėja dūrinius su neoklasikiniais dėmenimis. Remdamiesi prielaida, kad kalba remiasi individualaus kalbėtojo kompetencija ir naujas žodis yra atsakas į būtinybę kažką pavadinti, autoriai ieško atsakymo į pagrindinį straipsnyje keliamą klausimą – ar kalbos turi neoklasikinės dūrybos sistemą. Lygindami anglų ir rusų kalbos pavyzdžius (an. *acrodynia*, ru. *акродиния*), autoriai argumentuotai įrodo, kad anglų kalboje tokią sistemą galima išvelgti, tačiau rusų kalboje ne. Sutikdami su tuo, kad minėtieji pavyzdžiai negalėjo būti paskolinti iš senųjų graikų ir lotynų kalbų, autoriai neabejoja, kad tiek anglų, tiek rusų kalboje šių žodžių kelias buvo skirtingas – anglų kalbos pavyzdys yra žodžių darybos rezultatas, o rusų kalbos pavyzdys buvo paskolintas. Straipsnio autoriai taip pat pabrėžia, kad taikant jų naudotus metodus tyrimą būtų galima išplėsti ir panaudoti tiriant dūrinius su neoklasikiniais komponentais kitose kalbose.

Dar viena skyriaus apie dūrybą autorė Alina Villalva savo straipsnyje *Borrowed compounds, borrowed compounding – Portuguese data* (p. 49–66) aptaria dūrybą portugalų kalboje. Autorė, lygindama skirtingų laikotarpių portugalų kalbos duomenis, tvirtina, kad šis darybos būdas kalbai anksčiau nebuvo būdingas, ir aptaria portugalų skolinimosi iš lotynų ir kitų kalbų (germanų, arabų) procesus, vykusius skirtingais laikotarpiais. Nagrinėdama dūrinius su neoklasikiniais dėmenimis, autorė aptaria keletą skolinimosi atvejų ir bando

atsekti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis šie dūriniai pasiekė portugalų kalbą. Straipsnio pabaigoje daroma išvada, kad dūrinių su neoklasikiniais dėmenimis išplitimas leido šį modelį pritaikyti ir kitiems portugalų kalbos morfologinės dūrybos būdams, kuriuose pasitelkiamos ir indigenios šaknys. Šią išvadą autorė iliustruoja portugalų kalbos dūriniais *odontologista* ‘odontologas’ ir *toxicodependente* ‘narkomanas’, kurių pirmasis yra neoklasikinis dūrinys, o antrasis yra iš savakilmių žodžių pasidarytas dūrinys.

Dar vieno dūrybos temai skirto straipsnio autorius Bonifacas Stundžia tęsia savo pastarojo meto tyrimą, skirtą vokiečių ir lietuvių kalbų sąveikai, ir nagrinėja aštuonioliktojo amžiaus Jokūbo Brodovskio vokiečių-lietuvių kalbų žodyne esančius sudurtinius žodžius. Straipsnio *Compound calques in an eighteenth-century German-Lithuanian dictionary* (p. 67–85) autoriaus tikslas – remiantis vokiškų dūrinių ir jų lietuviškųjų atitikmenų analize, nustatyti vokiečių kalbos darybos sistemos įtaką lietuvių kalbos žodžių darybos sistemai. Autorius išskiria dviejų rūšių lietuviškas dūrinių kalkes, sudarytas vokiečių kalbos pavyzdžiu: pilnai integruotas kalkes ir iš dalies morfologiškai adaptuotas kalkes. Autorius pabrėžia, kad vokiečių kalbos įtaka lietuvių kalbos dūrybai buvusi nedidelė, tai esą rodo faktas, kad įtaka stipriausiai reiškesi determinatyviniuose N+N tipo dūriniuose, kurie būdingi ir lietuvių kalbai. Išskirtinai

vokiečių kalbai būdingi dūrybos būdai buvo keičiami lietuvių kalbai labiau būdingais dūrinių tipais.

Paskutinis pirmosios rinkinio dalies straipsnis skirtas italų kalbos dūriniais, paskolintiems iš anglų kalbos. Straipsnio (*Pseudo-)Anglicisms as nominal compounds in Italian* autorė Silvia Cacchiani analizuoja dūrinius, kurie italų kalboje atsirado per pastaruosius dešimtmečius. Italų kalboje N+N tipo dūriniai yra reti, tačiau absoliučiai jų daugumai būdinga pagrindinio dėmens kairėje struktūra. Anglų kalbos N+N tipo dūrinių pagrindinis dėmuo yra dešinėje. Straipsnio autorė tvirtina, kad italų kalboje jaučiamas „spaudimas“ iš anglų kalbos paskolintus dūrinius koku nors būdu adaptuoti, tačiau adaptavimo būdai yra gausūs ir įvairūs: angliškos struktūros dūrinys gali būti keičiamas itališkos konstrukcijos dūriniu (pakinta dūrinio pagrindinio dėmens vieta dūrinio struktūroje (plg., it. *parco divertimenti* ir an. *amusement park* ‘pramogų parkas’), gali būti pradedamas vartoti trumpinys (anglų kalbos dūrinio pagrindinis ar nepagrindinis dėmuo vartojamas vienas, plg., it. *night* ir an. *nightclub* ‘naktinis klubas’) arba dūrinys gali būti keičiamas kita italų kalbai būdinga konstrukcija. Nors paskolintų dūrinių adaptavimo italų kalboje sistema ir nėra iki galo nusistovėjusi, autorės tvirtinimu, dūriniai tiek su dešiniu, tiek su kairiu pagrindiniu dėmeniu italų kalboje pastaraisiais metais vartojami vis dažniau.

Antroji šio straipsnių rinkinio dalis susitelkia į kito darybos būdo – afiksacijos – santykį su skolinimu įvairiose kalbose. Pirmoji šios dalies autorė Maria Bloch-Trojnar straipsnyje *The role of borrowing in the derivation of passive potential adjectives in Polish* (p. 113–139) nagrinėja lenkų kalbos iš veiksmažodžių pasidarytus būdvardžius su priesaga *-alny*, plg. pavyzdį su skolinta šaknimi *transformowalny* ‘transformuojamas’ (< *transformować* ‘transformuoti’) ir pavyzdį su indigenia šaknimi *ścieralny* ‘valomasis, skalbiamasis’ (< *ścierać* ‘valyti, skalbti’). Jie semantiškai atitinka anglų kalbos būdvardžius su priesaga *-able* (plg. an. *transformable*). Straipsnio autorė tiria šio darybos tipo produktyvumą lenkų kalboje ir bando įrodyti, kad iš anglų kalbos paskolintų veiksmažodžių antplūdis ženkliai padidino šio tipo produktyvumą lenkų kalboje. Autorė atliko išsamią šios priesagos vedinių dažnumo skirtingo laikotarpio tekstynuose ir žodynuose analizę, nemažai dėmesio skirdama ir hapaksams (vieną kartą tekstyne pavartotiems žodžiams). Duomenų palyginimas įrodė M. Bloch-Trojnar išsikeltą hipotezę, kad skolinių iš anglų kalbos ir iš jų padarytų veiksmažodžių kiekio padidėjimas lenkų kalboje davė impulsą darytis šiuos būdvardžius ir iš savakilmių veiksmažodžių. Kad didesnį darybos tipo produktyvumą lenkų kalboje nulėmė paskolintų veiksmažodžių gausa, pasak autorės, įrodo ir tai, kad hapaksų su skolintomis šaknimis tekstynuose buvo rasta dvigubai daugiau nei su savakilmėmis šaknimis.

Camielo Hamano straipsnis *How an ‘Italian’ suffix became productive in Germanic languages* (p. 140–161) taip pat skirtas afiksacijos klausimams. Autorius nagrinėja vokiečių kalbos priesagos *-i* (*Schumi* < *Michael Schumacher*) vedinius ir anglų kalbos vedinius su priesaga *-y/-ie* (*footy* < *football* ‘futbolas’). Šiuos du skirtingų kalbų tipus sieja tai, kad darinių pamatiniai žodžiai labai dažnai yra trumpiniai. Kaip panašaus modelio dariniai čia aptariami ir olandų kalbos priesagos *-o* vediniai (*depro* < *depressief* ‘prislėgtas’), minimi ir švedų kalbos tokios pačios priesagos vediniai (*aggro* < *aggressiv* ‘agresyvus’). Lygindamas įvairių kalbų duomenis, autorius įtikinamai paaiškina paties darybos modelio nepriklausomą raidą skirtingose kalbose (atsiranda trumpinys → iš trumpinio su priesaga pasidaromas vedinys → modelis plečiasi ir pamatiniu žodžiu gali būti pasirenkamas ne tik trumpinys, bet ir paprastas vienskiemenis ar net dviskiemenis žodis, pvz., vok. *Hirni* ‘intelektualas’ < *Hirn* ‘smegenys’, an. *sicko* ‘ligonis’ < *sick* ‘sergantis’) ir kt. Šiame straipsnyje taip pat bandoma atsakyti ir į dar vieną klausimą – kaip olandų ir kitose kalbose atsirado darybos modelis su priesaga *-o*. Autorius kelia klausimą, ar skirtingų kalbų atstovai pasiskolino priesagą *-o* tiesiogiai, ar buvo paskolintos žodžių formos su šia priesaga ir jau vėliau sukurta sistema kiekvienoje kalboje atskirai. Nors atsakymą į šį klausimą surasti nelengva, C. Hamanas visgi argumentuoja, kad olandų kalba visą

žodį pasiskolino iš Amerikos anglų kalbos (kurioje tokie žodžiai buvo skoliniai iš šnekamosios Amerikoje gyvenančių italų kalbos), tik jau vėliau visas modelis įsitvirtino sistemoje ir davė pradžią kitiems dariniams ne tik olandų, bet ir anglų kalboje. Tik vokiečių kalboje šiam modeliui neleidžia įsitvirtinti, pasak autorius, labai stipriai vyraujantis darinių su priesaga *-i* tipas, nors keletą vedinių su priesaga *-o* galima rasti ir vokiečių kalboje (*Kloppo* 'tokia pravarde' < *Klopp Jürgen* (vokiečių futbolo treneris)).

Šio skyriaus straipsnis *The suffixes -ismus and -ita in nouns in Czech* (p. 162–195) turėtų būti įdomus nagrinėjantiems tarptautinius žodžius. Straipsnio autorė Magda Ševčíková aptaria čekų kalbos žodžius su priesagomis *-ismus* ir *-ita*, kurias atitinka anglų kalbos priesagos *-ism* ir *-ity*. Žodžius su šiomis priesagomis autorė nagrinėja remdamasi dabartinės čekų kalbos tekstyne. Pabrėžusi tai, kad anksčiau čekų kalbininkai šiems žodžiams daug dėmesio neskyrė, autorė bando atsakyti į klausimą, ar visada šių priesagų vedinius reikia laikyti skoliniais. Remdamasi tekstyno analize, M. Ševčíková argumentuoja, kada šių priesagų vedinius galima nagrinėti kaip skolinius, o kada daug patikimesnė bus darybinė žodžio analizė.

Paskutiniame afiksacijai skirto skyriaus straipsnyje *The interaction between borrowing and word formation: evidence from modern Greek prefixes* (p. 196–212) jo autorė Angelika Efthymiou tiria

priešdėlius *iper-*, *anti-* ir *para-*, kildinamus iš senosios graikų kalbos prielinksnių. Šiuolaikinėje graikų kalboje šie priešdėliai yra vartojami kaip kompleksinio sąveikos tarp skolinimo ir žodžių darybos proceso rezultatas. Remdamasi dviejų pagrindinių šiuolaikinės graikų kalbos žodynų duomenimis, autorė nagrinėja, kokią įtaką priešdėlių reikšmei padarė skolinimosi procesai ir kaip tai paveikė žodžių darybą. Autorė daro išvadą, kad kalbėtojai nagrinėjamus graikų kalbos priešdėlius iš senosios graikų kalbos vis dar laiko savo kalbos dalimi, turinčia papildomą semantinį komponentą, kuris nesukelia ženklių pokyčių žodžių darybos sistemoje.

Paskutiniąją šio straipsnių rinkinio dalį sudaro 3 straipsniai, skirti nominacijos mažumų kalbomis problemoms. Livia Gaeta ir Marcas Angsteris pirmajame šios dalies straipsnyje *Loanword formation in minority languages: lexical strata in Titsch and Töitschu* (p. 215–236) aptaria skolinimosi įtaką dviem germanų bendruomenėms, gyvenančioms šiaurės vakarų Italijoje ir kalbančioms alemanų grupei priklausančiomis šnektomis. Nors abi bendruomenės yra apsuptos romanų kalbomis kalbančių bendruomenių, galima stebėti, kokią skirtingą įtaką romanų kalbos padarė germanų kalboms. Tai puikiai iliustruoja vokiečių kalbos veiksmažodžių su priesaga *-ier(en)*, vartojama su skolintomis šaknimis, atitikmenys Aostos slėnyje gyvenančių tautinių bendruomenių kalbose: *Titsch* situacija panaši

kaip vokiečių kalboje, vartojama kirčiuota priesaga *-iere* (kur paskutinis *-e* žymi bendratį), plg.: *halbiere* < *halbieren* (vok.) ‘padalinti’, tačiau *Töitschu* vietoj *-ier(en)* turi nekirčiuotą priesagą *-urun*, plg.: *aksepturun* < *akzeptieren* (vok.) ‘sutikti’. Straipsnyje, remiantis gausia medžiaga, nagrinėjami ir kiti skolintų ir savakilmų kalbinių vienetų sąveikos atvejai.

Straipsnio *Examining the integration of borrowed nouns in immigrant speech: the case of Canadian Greek* (p. 237–258) autorės Angela Ralli ir Vasilika Makri nagrinėja graikų imigrantų, gyvenančių Kanadoje, kalbą ir graikų kalbos sąveiką su anglų kalba. Kadangi graikų kalba turi sudėtingesnę fleksinę sistemą, pagrindinis iššūkis, su kuriuo susiduria graikai imigrantai, yra anglišku žodžių adaptavimas prie skolinančios kalbos sistemos. Straipsnyje išsamiai aptariami skirtingi adaptavimo būdai.

Paskutinis trečiosios rinkinio dalies straipsnis *Interaction among borrowing, inflection and word formation in Polish Medieval Latin* (p. 259–278) skirtas kalbos istorijos dalykams. Jo autorius Michalasz Rzepiela nagrinėja viduramžių Lenkijos teismuose vartotą lotynų kalbą ir tai, kokią įtaką jai padarė lenkų kalba. Remdamasis žodynų ir viduramžių Lenkijoje vartotos lotynų kalbos tekstyno duomenimis, autorius aptaria lenkiškos leksikos perkėlimą į lotynų kalbą. Pasak autoriaus, atsižvelgiant į tai, kad abiejų kalbų gramatinės sistemos buvo gana panašios, lenkiškos leksikos per-

kėlimas į lotynų kalbą nesudarė didelių sunkumų, ypatingai paprastai buvo adaptuojami lenkų kalbos moteriškosios giminės daiktavardžiai su galūne *-a* – jie lotynų kalboje tiesiog būdavo adaptuojami kaip pirmosios linksniuotės daiktavardžiai, plg., le. *beczka* ir lot. *beczka* ‘statinė’. Įdomios autoriaus išvalgos apie tai, kaip lenkų kalba paveikė Lenkijoje vartotos lotynų kalbos darybinę sistemą. Tik viduramžių Lenkijoje vartotoje lotynų kalboje atsirado tam tikri darybos tipai: su priesaga *-tas* iš giminystės terminų (*ava* > *avalitas*) pasidaryti paveldėjimo terminai (kitur lotynų kalboje minėtoji priesaga buvo vartojama darytis kuopiniams ir vietos pavadinimams) ar su priesaga *-ale* pasidaryti mokesčių pavadinimai (*pons* > *pontale*) (kitur ši priesaga vartota liturginių knygų ar tam tikrų matavimo vienetų pavadinimams pasidaryti).

Baigiamajame straipsnyje šio rinkinio sudarytojai P. ten Hackenas ir R. Panocová apibendrina visus straipsnius, ypatingą dėmesį skirdami keliems svarbiems aspektams: darybai naudojant neoklasikinius komponentus, taip pat tarptautiniams žodžiams ir skoliniams iš anglų kalbos. Apibendrinami keletą šiame straipsnių rinkinyje publikuotų darybos su neoklasikiniais komponentais tyrimų, baigiamojo straipsnio autoriai šį darybos būdą apibendrinami vadina mechanizmu, pagal kurį sąveikauja skolinimas ir žodžių daryba. Analizuodami skolinimosi problemą ir apibendrinami įvairias nuomones, išsaky-

tas rinkinio autorių savo straipsniuose, P. ten Hackenas ir R. Panocová pabrėžia, kad skolinių prisitaikymo prie skolinančios kalbos žodžių darybos sistemos būdas bei skolinių skaičius dažniausiai nulemia, kuri tendencija skolinančioje kalboje bus pasirinkta – skoliniai bus adaptuoti kalbos sistemoje ar pati kalbos sistema prisitaikys prie skolinių, sukurdamą naujų žodžių darybos taisyklių.

Agnė NAVICKAITĖ-KLIŠAUSKIENĖ
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
Lithuania
[agne.navickaite@flf.vu.lt]